

הרב יוסף אלנקוה

על קטניות גידולים ותבלינים בפסח

איסור אכילת החמץ במקורו הוא רק בחמשת מיני דגן וכפי שכתב הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פ"ה הל' א'):
"אין איסור משום חמץ אלא חמשת מיני דגן בלבד והם שני מיני חיטים

שהן: החיטה והכוסמת, ושלושת מיני השעורים שהן: השעורה ושבולת שועל והשיפון."

ובמכילתא י"ב י"ט כתבו: "מה חמץ מיוחד שהוא מין דגן" (וראה פסחים לה, ע"א). אך מנהגי העדות רבו מאוד בזה וכמעט בכל עדה אסרו דברים מסוימים, אף על פי שבעצמם אינם חמץ מסיבות שונות. על האורז כבר נחלקו התנאים, לדעת רבנן – אינו מין דגן ומותר לאכלו בפסח, ולדעת רבי יוחנן נורי הוא מחמיץ (פסחים לה, ע"א) ויש עדות שאסרו אכילתו, אך לא מהטעם שהוא מחמיץ אלא כגזירת הקטניות.

גזירת הקטניות היא דוגמא בולטת לריבוי מנהגים, באשר בכללות ניתן לסווגה לשלושה מנהגים ראשיים:

א. מנהג הספרדים – להתיר ולאכול קטניות בכללותן בפסח, אם כי כתב הרב י"כף החיים" (תני"ג, אות י) משם הרב "פקודת אלעזר" שמנהג הספרדים בירושלים לא לאכול קטניות. והרב כה"ח כתב שיש קהילות קהילות, "יש אוכלין קטניות בפסח ויש שאין אוכלין – ובזה אין משום ילא תתגודדו".

ב. מנהג האשכנזים – לאסור אכילת קטניות בפסח.

ג. מנהג יוצאי מארוקו – יש קטניות שאוכלים אותם ויש קטניות שלא אוכלים אותם (וכידוע במארוקו נהגו בהרבה דברים ובפרט בהלכות המאכלות ואיסור והיתר כמנהגי האשכנזים אם מצד השפעת המגורשים שבאו מספרד למארוקו ואם מצד קשר רצוף של שד"רים שהיה בין קהילות אשכנז למארוקו).

ננסה במאמרנו לראות את השתלשלות הפסיקה והמנהגים הללו בימות הפסח. יש לציין שבשנים בהם היה דחק כמו במלחמת העולם הראשונה או בשנות ה"צנע" נדרשו הרבנים להתיר אכילת קטניות גם לאותם הנוהגים שלא לאכלם, או אף נכנסו לשאלות לגבי דברים שהם לא קטניות כפשוטם.

זאת ועוד, בין פוסקי דורנו יש מחלוקת האם מותר לשנות את מנהגי האבות, או שגם על מנהגים אלו של זהירות בקטניות חל הכלל של "ואל תיטוש תורת אבך" (וראה באורך בזה ב"שדי חמד" מערכת המ"ם, מנהג ובכה"ח תני"ג אותיות י"א-ט"ז) אם צריכין התרה במקום שצריך להתיר).

"חומרא יתירה"?

המרדכי כתב במסכת פסחים (תקפ"ח) שאורז מותר בפסח וז"ל:
"אמנם גיסי ה"ר יצחק מקורביל כתב בספר המצוות הקצר אשר יסד, נראה לי לקיים המנהג ולאסור כל קטניות בפסח ולא מטעם חימוץ, כי טעות הוא בידם כדפרישית, אלא משום גזירה הוא, דכיון דקטניות

מעשה קדירה היא ודגן נמי מעשה קדירה כדייסא, אי הוה שרינן קטניות דילמא אתי לאחלופי להתיר דייסא דאידי ואידי מידגן... ומנהג הגון הוא ליזהר מכל קטניות".

ואולם רבינו יעקב בעל הטורים כתב בטור אר"ח תנ"ג:
 "אלו דברים שיוצאים בהם ידי חובת מצה, בחיטין ובשעורין ובכוסמין ובשבולת שועל ושיפון אבל לא באורז ושאר מינים וגם אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהן תבשיל וכן בכל מיני קטניות ויש אוסרין לאכול אורז וכל מיני קטניות בתבשיל לפי שמיני חיטין מתערבין בהן. וחומרא יתירה היא ולא נהגו כן".

ומרן ה"בית יוסף" הביא שכבר רבינו ירוחם כתב על כך:
 "מנהג שטות הוא זולתי אם הם עושים להחמיר על עצמם ולא ידעת למה".

והביא את הסיבות לחומרת הקטניות:
 א. אינו בא לידי חימוץ אלא חמשת מיני דגן אבל אוסרים משום דדגן מעשה קדירה וקטנית מעשה קדירה – גזירה הא אטו הא.
 ב. וגם יש מקומות שעושין פת מקטנית ואתי לאיחלופי בדייסא שהוא מעשה קדירה.
 ג. וגם פעמים תבואה מעורבת בהם ואי אפשר לבררו יפה.
 והוסיף ה"בית יוסף": "ולית דחש לדברים הללו זולתי האשכנזים".
 וגם ב"שולחן ערוך" (סיי תנייג ה"א) הוא פסק שאורז ושאר מיני קטניות "אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל".
 אמנם הרמ"א הוסיף: "והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות". וגם התיר שם כמה דברים בעניין קטניות והם:

1. אין אוסרין בדיעבד אם נפלו לתוך התבשיל.
 2. מותר להדליק בשמנים הנעשים מהם ואינן אוסרים אם נפלו לתוך התבשיל.
 3. מותר להשהות מיני קטניות בבית.
- והוסיף כמה סוגי גידולים "וזרע אקלוי"א אליינדר אינם מיני קטניות". סוגים אלו הם ירקות ממש, שהרי האנ"ס הוא השבת כפי שכתב אדמוה"ז בשו"ע תנייג (שבת זהו מין קטניות שמשתמשים בו בעשיית מלפפונים חמוצים), ואליינדר הוא הכוסברה. ולרמ"א פשוט שאלו אינם קטניות והם מותרים בלא שום פקפוק.

והמפרשים בשו"ע הוסיפו בזה:
 כתב ה"ט"ז שהאנ"ס צריך בדיקה שלא יהיה מעורב בהן מהי מינים. והקימ"ל יש שני סוגים, האחד – צורתו כדגן ואסור, והשני – אין צורתו כדגן ומותר.
 ובקיצור שולחן ערוך (ק"יז סע' ד') כתב:

"נוהגין שלא ליתן לתוך התבשיל מיני תבלינים מפני שיש בהם חשש חימוץ ואפילו זאפערין הגדלה במדינתנו בגנות אסורין משום לא פלוג".
 וה"משנה ברורה" כתב על מה שכתב הרמ"א "ומותר לאכלם בפסח".
 "ומכל מקום צריכין בדיקה שלא יתערב בהן אחד מחמשה מינים ועל כן יש אומרים (מ"א) דטוב להחמיר של לאכול ענ"ס וקימ"ל עד יום האחרון כי אי אפשר לבררם יפה".

הרב היעב"ץ בספרו "מור וקציעה" העיד שאביו היה מצטער מאוד על חומרא זו של הקטניות ובפרט מפני העניים, והחיד"א ב"טוב עין" הביא דבריהם ואמר שאין כוונת

הגאון מוה"ר צבי להקל במה שכבר קבלו עליהם כבר, רק אמר "אי איישר חיליה – אבטליניה".

"חומרא טובה"

ה"ערוך השולחן" (תני"ג, ד') הביא את דברי הרמב"ם שאין איסור אכילת קטניות והם אינם באים לידי חימוץ, אך הוסיף:

"ודע, דאף דמדינא מותר לאכול אורז וכל מיני קטניות בפסח, מכל מקום הנהיגו רבותינו ואבותינו זה הרבה מאות מן השנים וקבלו עליהם באיסור לבלתי אכול אורז ומיני קטניות בפסח... ואיסור זה, כיון שקבלו אבותינו משום גזר מדין תורה – אסור לנו לבטל. והמפקקים והמקילין בזה מעידין על עצמן שאין בהן יראת שמים ויראת חטא ואין בקיאים בדרכי התורה".

והגאון בעל ערוה"ש הביא ראיה מעצם מחלוקתם של רבי יוחנן בן נורי ורבנן אם אורז בא לידי חימוץ אם לא:

"והשתא קל וחומר – אם בגדולי התנאים נפל מחלוקת בדבר שהחוש מעיד עליו, זה אומר כן מעיד החוש, וזה אומר ההיפך, קל וחומר בן בנו של ק"ו, שסתם בני אדם אלפי אלפים קטני הדעת שיוכלו לטעות בזה שאמרו שגם זה בא לידי חימוץ..." (עיי"ש בהל' ה').

וראה בביאור הגר"א (תני"ג, א') שגם הוא הביא ראיה לאיסור הקטניות. והרב ערוה"ש יודע שלא כל הקהילות קיבלו איסור זה עליהם ולכן אמר:

"ואם כי יש מדינות שלא נהגו בחומרא זו, מכל מקום כל מדינות אשכנז וצרפת ורוסיה ופולניא קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם החומרא הטובה הלזו שיש בה טעם כעיקר ופודץ גדר ישכנו נחש".

ועם כל זה כתב הרב על שעת הדחק:

"אך בפירוש קיבלו, שאם אולי יהיה שנת בצורת ח'ו או שהעניים רעבים ללחם אז כל חכמי העיר ובראשם מרא דאתרא מתירים לאכול קטניות בפסח זה ועתה שנתרבו תפוחי אדמה גם זה אין הכרח ידוע".

כלומר, כיוון שיש הרבה תפוחי אדמה, אפשר להסתדר בלי קטניות ואין צורך בהן. [ואגב תפוחי אדמה, הגר"י משאש ("מים חיים" קס"א) כתב שה"חיי אדם" רצה לאסור בפסח גם תפוחי אדמה מפני שמחמיצין ואולם מפני שפרנסת עניי רוסיה ופולין היא מתפוחי אדמה, שלחו לו בזה הלשון: "הגאון בעל 'חיי אדם', דע כי חיי האדם הם תפוחי אדמה!" (ולא זכר הגר"י היכן ראה זאת כתוב)].

אפונים לחים ויבשים

הגאון בעל ה"שדי חמד" הביא (ח"ד עמ' 248) את תשובת ה"חקקי לב" לגבי אפונים לחים (גרבאנסו"ס בלע"ז) אם הם בכלל גזירת קטניות והביא את הרב "בית דוד" על פולים חדשים שאינם קטניות וחשיבי ירקות והטעים את ההיתר באמרו:

"נראה להכריע להיתר, דאעיקרא אף יבשים אין אסורים אלא מכח גזירה דלמא אתי לאיחלופי במיני דגן ויש חולקים ומתירים, אם כן מיסתיינהו להנהיגים איסור דווקא במה ששייך הטעם דהיינו ביבשים ולא בלחים... ועוד, דבדבר שאינו אסור על פי הדין כי אם מנהג כנדון דידן יש לומר דכל השתנות קצת להתיר אמרינן בזה 'לא נהגו'".

והוסיף הרב "שדי תמד" הערה ובה הגדרה נפלאה לאיסור הקטניות:
 "...הרי שכתב כלל זה גם במנהג דקטניות שאינו מנהג גרוע חלילה והוא
 מיוסד משרים רבים וגדולים ובכל זאת כתב להקל במה שאינו דומה
 להמנהג ממש".

הרי לנו שגזירת הקטניות היא דווקא בדומה דהיינו בקטניות יבשות ומכאן שאפונים
 ופולין לחים וירוקים הם ירקות ולא קטניות גם לענין היתר אכילתם בפסח.

עירוב קמח בקליית קטניות או בלילתן

ה"תרומת הדשן" (ח"א סימן קי"ט) התייחס למקרים של עשיית מיני מרקחת מבלילת
 סוכר ודבש שמחפים בבלילה זו מיני קטניות וגרעינין (כמו בוטנים מצופים בסוכר וכדו')
 ושם כתב: "נראה לחוש שמא נזדייפו בקמח שעירבו במקום בסוכר" והסיק שראוי לתת
 לגוי מחוץ לבית במתנה גמורה ויתזור ויזכה בהם לאחר הפסח (ה"תרומת הדשן" היה
 מהראשונים [ה"ק"ן] מגדולי רבני אשכנז ואז לא היה נהוג באשכנז איסור אכילת קטניות.

סוכר

הרמ"א כתב בסימן תפ"ז בשם "תרומת הדשן": "צוק"ר אסור לאכול, אפילו להשהותו
 אסור". והטעם בזה כיוון שהסוכר היה בא בשקים שהיה בהם קמח, או שהיו מערבבים
 בקמח בסוכר. אך התירו סוכר בגבישים, סוכר העשוי ככובע (וראה שם במשנב"ר).
 והרב רפאל אנקאוא עטרת ראשנו כתב ב"קרני ראם" רכ"ט שהמנהג לאכול דווקא
 סוכר גבישי ולענין הלכה התיר לסגן סוכר רגיל כשאין גבישי סוכר. וגם אמו"ר אבא
 שליט"א משתמש דווקא בקוביות סוכר. ושמעתי מבן דודי הרב עמרם אנקאוא שליט"א
 משם אביו הגאון המקובל הרב אפרים אנקאוא זצ"ל שבזמן המלאך רבי רפאל לא נהגו
 לאכול אורז, אבל שנה אחת שהיה דוחק גדול ולא היו תפוחי אדמה התיר אכילת אורז.

מראית העין

ב"מנהגי ארגיל" (סימן ד') כתב לאסור עשיית למקרו"ד במי פירות משום מראית העין,
 וכן אסר טיגון דגים עם קמח של מצה אפויה משום מראית העין, אף שהפר"ח (בסימן
 תס"ן) לא חשש לזה.
 ולשיטתו, אסור בימינו לטגן שניצלים בקמח מצה ובוודאי לא לאפות "לחמניות", כמו
 שיש היום לחמניות "כשרות לפסח", משום מראית העין. ולכן אמי מורתני שתחי' אינה
 משתמשת ב"אבקת אפיה" "כשרה לפסח".

תבלינים, גידולים ומאכלים שונים

כרכום, זעפרן

כתב הרב משאש בספרו "מים חיים" (קס"א):

"והנה בזמן הזה, עינינו הרואות מנהג העולם פשוט לאכול בפסח הכרכום
 ולית דחש לזה כלל, כי הוא רק עץ בעלמא. ואף למפרשים כרכום שכתב
 הרשב"ם ז"ל הוא מה שקורין לשון ערב בשם אזעפראן גם בזה המנהג
 פשוט לאכול בפסח כי הוא רק ציצי פרחים וגדל בערי המערב באיזה
 מקומות ידועים".

(וראה ב"מנהגי אלג'יר" [סימן ד'] שכתב "כרכום הנקרא בערבי זעאפרן – מותר").
והזכיר הרב "שהאשכנזים המחמירים חומרות רחוקות בפסח כגון לאסור הקטניות
ואפילו גרעיני קאפ"י שמא ידמו אותם ההמון לקטניות".

אורז

היוצא מדברי הרב שמנהג מארוקו לאכול קטניות, ועל האורז הוא כתב במפורש בכמה
תשובות אחרות (ראה "אוצר המכתבים" ח"ב, תשע"ח) שמוותר לאכול אורז בפסח והביא
את הטעמים לשיטת האוסרים ולבסוף כתב:

"והרוצה להחמיר יחמיר על עצמו. ושמעתי שבערי תונס וקוצינא ובערי
אלג'יר וסביבותיה אוכלים אותו בפסח, אך פה בתלמסאן אין מצויה
אכילתו אף בשאר ימות השנה".

החיד"א כבר כתב ("טוב עין" ט') שרבים ושלמים מחמירים לא לאכול אורז וכפי שכתב
ה"פרי חדש" לאסרו גם לספרדים. וראה ב"נתיבי עם" (תני"ג) השתלשלות איסור והיתר
אכילת האורז וההיתר בשעת הדחק, במלחמת העולם הראשונה. ומנהג מארוקו
המפורסם – שלא לאכול אורז.

פירות יבשים

אכילת פירות חיים ודאי לא נאסרה שהרי גם בירקות חיים אין מנהג לאסור אכילתן
כמו פלפל ירוק, עגבניה וכדומה. אולם לגבי פירות יבשים כתב הרמ"א (תס"ז, ח') לאסורם
בפסח וכן כתב ה"קיצור שולחן ערוך" (ק"יז, ד):

"כל מיני קטניות אסורים וכן כל מיני פירות יבשים אסורים אלא אם כן
נודע שנתייבשו בהכשר על גבי קנים או בתנור שהוכשר לשם פסח.
אפילו תאנים יבשים וצמוקים בין גדולים בין קטנים – אסורין וכן
קליפות תפוח זהב".

בעיה נוספת בתאנים המיובשות היא החשש של עירבובם עם קמח בתהליך הייבוש, כפי
שכתב ב"תרומות הדשן".

תה

היו שחששו לשתות תה בפסח מחשש בעלי הטה. הרב משאש יוסף בספרו "מים חיים"
(קס"א) כתב שבזמן קדמון נהגו לאסור שתיית טה בערי המערב "מחסרון ידיעת גדולו
ושזירתו", אך הוא בירר את הדבר והתה הוא מאילנות וגם רבני לונדון והרב בן שמעון
ממצרים התירו את שתיית התה.

קפה

ב"שערי תשובה" תני"ג כתב שגדול אחד החמיר בקעפ"י אף שהוא פרי עץ. וה"שבות
יעקב" התיר שתיית קפה וכן החיד"א ב"טוב עין" (סימן ט', ו') כתב שיש להתיר קפה ואם
חרכו אותו קודם הפסח הוא מותר גם להאשכנזים.

שמן שומשמין

החיד"א ב"ברכי יוסף" כתב שרוב תלמידי החכמים לא אוכלין שמן שומשמין. ובימיו
עשיית שמן שומשמין הייתה על ידי השרייתו במים.

והגרי"א קוק נשאל רבות בעניין שמן שומשמין והסביר כלל יסודי שהרי חומרת
הקטניות ודאי לא תנהג "אם לא הובאו במים כלל" וכדברי ה"חיי אדם" "שכל האיסור
הוא רק לבשל מיני קטניות או לשרות במים, אבל לטחון אותם ולאפות מהם מצה –

מותר". ושוב הוסיף ואמר "כולם ידעו דבר ברור זה שאין מנהג של קטניות לאסור כי אם באופן שגם במיני דגן היה אסור".

אבל הוצאת שמן משומשמן בימיו, אין בו לתיתה במים ולא בישול – כפי שפעם עשו שמן שומשמן – כי בימינו זה ע"י מכונה המוציאה את השמן משומשמן יבשים בלי שום מים.

והרב הרחיב לבאר כיוון שאין שום טעם לחומרא באיסור שימוש בשמן שומשמן בפסח לכן גם משום תיקון הישוב יתירו ולא יחמירו בזה כלל ועיקר. כשהוא מדגיש "ואם היה חס ושלום שום נדנדוד של איסור בדבר – חלילה לי להקל משום תיקון הישוב" (אורח משפט, או"ח קי"א).

חומס וצימוקים

הבא"ח בתשובות "רב פעלים" כתב על האפונים שקורין בערבי חימ"ץ (הם החומס), שהאשכנזים לא אוכלים אותם משום דהוי קטניות, אבל בעירו נוהגים לאכול, אלא שהחומס בא בשקים שדרכם להניח בהם חיטים או קמח ונדבק בשקים ולכן אין אוכלים חומס. אם כי לגבי צימוקים, שגם בהם יש חשש שמא התערבבו בשקים כתב הבא"ח שבזה לא החמירו ומשתמשים ביינם כיוון שהוא נצרך לקידוש (וחומס לא מוכרת) וסומכים על החנווני שהוא בודק השק שיהיה נקי.

וב"ברית כהונה" (א', יח) כתב "אפונים (חממ"ץ) המנהג פה אי גרבה לאכול אותם בפסח ואין חוששים לא מצד השם ולא מצד קטניות". דהיינו, יש שאסרו אכילת חומס (שנקרא חמ"ץ) משום הדמיון למילה "חמץ" והוא מנהג מארוקו ומטעם זה אין מטבילין הכרפס בחומץ, אלא במי מלח.

שעת הדחק

ה"חתם סופר" (ח"א או"ח קכ"ב) כתב שמנהגנו ומנהג אבותינו לאסור הקטניות, אך יש ללמד זכות על מקומות שהתירו את הדבר כי אולי "בחרו הרע במיעוטו להתיר לעניי ישראל מינים הללו". והביא שם תשובת הרא"ש שאפילו מנהג שנהגו לסייג – ויוכל לבוא לידי קלקול – יש לבטל את המנהג. ומכאן **חיזוק גדול להיתר שנהגו בשעת הדחק:**

ועל כך יש תשובת רבי משולם ראטה ("קול מבשר" א' פ') משנת תשי"ג:

"בתשובה לחוזר של הרבנות הראשית לישראל מיום כ"א אדר הנני מודיע

בזה שאני מסכים להיתר קטניות בפסח".

"אבל יש לזהר באורז לברר אותו ולבדוק היטב אם לא נמצא בו גרעין של

דגן כיון שהפר"ח החמיר מטעם זה אף להספרדים באורז".

ומרן ה"בן איש חי" בשו"ת "רב פעלים" ג' או"ח לי כתב שמנהג בגדאד לאכול אורז, אך זקנו הרב נמנע בסוף ימיו לאכול אורז משום מעשה שהיה שמצאו חיטה מבושלת בתבשיל של אורז והרבה בעלי בתים נהגו לאסור, "אך רוב אנשי העיר לא נמנעו ואוכלים אורז".

לסיכום הנושאים

ברור הדבר ומוסכם הוא על כל הפוסקים שאיסור חמץ אינו אלא בחמישה מיני דגן. דעתו של רבי יוחנן בן נורי שהאורז מחמץ לא נתקבלה כלל ועיקר. ברור ומוסכם הוא שכל מיני הקטניות וודאי הירקות וכל שכן הפירות מותר לאכלם מדין תורה בפסח. אולם יש מהראשונים (רבינו ירוחם, המרדכי) שאסרו אכילת קטניות מסויימים בעיקר מחשש של

דמיון בעיסת קטניות לעיסת מיני דגן או מחשש של עירבוב קטניות ודגנים. עם כל זאת, היתר הקטניות נמשך עוד כמה מאות שנים גם בעדות אשכנז וגם בעדות ספרד.

רבינו יחיאל מפרי"ז אכל קטניות ורבינו יעקב בעל הטורים (טור תני"ג) כתב שאיסור אכילת קטניות הוא "חומרא יתירה". אך במציאות כל קהילות אשכנז קיבלו על עצמם לאסור אכילת קטניות והערוה"ש כתב שזו "חומרא טובה". לעומתם, קהילות ספרד התירו אכילת קטניות (למעט קהילות מארוקו), ובירושלים הרבה ספרדים נהגו לאסור אכילת קטניות (כה"ח תנג', י'). אך אלו גם אלו אסרו דברים נוספים כשהיה חשש לערבוב חמץ גמור בהם.

- מִרְן ה"בית יוסף" (תני"ג) כתב שלושה טעמים לנהגים לאסור קטניות והם:
- א. גזרו מעשה קדירה של קטניות משום מעשה קדירה של דגן.
 - ב. יש מקומות שעושיין דייסא מקטניות ויבואו להתיר דייסא של דגן.
 - ג. פעמים שהתבואה מעורבת בהם ואי אפשר לברור יפה.

שמעתי מפרופ' יהודה פליקס הי"ו שלדעתו כשנאסרה אכילת הקטניות לראשונה בזמן המרדכי היה זה משום שבנדידת היהודים מאיזור ספרד לשאר אירופה לא הכירו צמחים מסויימים ולא ידעו אם הם ממיני הדגן אם לא, ולכן אסרום באכילה. דוגמא לכך היא הכוסמת המשולשת שהיא קטנית ולא כמו הכוסמת של חמשת מיני דגן, ובטעות נתנו לה שם דומה. (בזה הנני מודה לפרופ' פליקס שעזר לי בזיהוי צמחים מסויימים בטבלה דלהלן).

אכילת האורז היא סוגיא בפני עצמה שכן האשכנזים אסרוה משום קטניות וגם מהספרדים אסרו אכילתה, ובמקומות שבהם הייתה תקלה שנמצאה חיטה באורז אסרו זאת גם לספרדים (ה"פרי חדש", "רב פעלים" ועוד). בשעות הדחק התירו אכילת אורז, כפי שהיה במלחמת העולם הראשונה וכן בשנות ה"צנע" וגם בצה"ל במשך שנים רבות היה אורז במטבחים. ואמנם כל גדולי חכמי אשכנז כתבו שבשעות הדחק יש להתיר אכילת קטניות. בצפון אפריקה לא היה מנהג אחיד, אלא בטוניס, ג'רבה וטריפולי התירו אכילת אורז וקטניות, ובמארוקו למעשה אסרו ברוב המקומות לאכול קטניות. ובימינו, כפי שקיבלנו מאבותינו יוצאי מארוקו, כל הקטניות היבשים (גרעינים, אפונה יבשה, אורז) אסורים באכילה, ולעומתם הירקות (ובהם: אפונה ירוקה, פולים, תבלין הזעפר"ן ופלפל לבן [דווקא לבן] מותרים). כך ששיטה זו, המבחינה בין הקטניות היבשים לירקות הטריים, היא השיטה הממוצעת בין מנהגי העדות.

בדורנו, יש רבנים המתירים לשנות את מנהג אבותינו, ולדעתם אפשר להתיר אכילת אורז לאלה שאסרו אכילתו וכדומה, אך רבים הרבנים העומדים על משמר מנהגי העדות (וכפי שכתב הערוה"ש) ואינם משנים אף על פי שבימינו האורז נארז באריזות מקוריות וכן שאר הקטניות אינם מעורבבים עם מיני דגן וכיוצא בזה. נמצאנו למדים היאך איסור חמץ של תורה נותר מעבר לגבולי ה' מיני דגן לשאר מיני קטניות, לירקות מסויימים, לפירות יבשים ועוד. ולא זו בלבד, אלא למרות שהפוסקים האוסרים את הקטניות התירו השארת קטניות בבית בפסח (בלי מכירה) בפועל המנהג הנפוץ, שאין משאירין קטניות בבית לנהגים איסור באכילתן אלא אם כן מכרו את החמץ לגוי, ועוד כמה וכמה חומרות נוספו על גזירה זו שהיא סייג לתורה. גם ראינו שהיו שחששו לטיגון בקמח מצה משום מראית העין, ויש שלא חששו לזה.

נספח: טבלת זיהוי ירקות וקטניות שנזכרו בפוסקים לעניין פסח

הערה: לקטניות ולירקות יש שמות שונים, ויש מינים שהוזכרו במשנה אך במהלך הדורות השתנה השם. להגדרת השם נעזרתי ברמב"ם הלכות כלאיים ובפירוש המשניות שלו לכלאיים ובשו"ע (כגון סימנים ר"ב, ר"ח) ומפרשים ובפרופ' יהודה פליקס הי"ו. טבלה זו היא כללית מאוד, ויש פרטים רבים נוספים שהובאו בקשר לקטניות וזיהויים בפוסקים.

שם בלע"ז	זיהוי בימינו	המקורות
רי"ז	אורז	המרדכי (פסחים תקפ"ח): הביא דעת גיסו הסמ"ק לאסור אכילת אורז. הטור (תני"ג): כתב שיש נוהגים לא לאכול אורז וקטניות זו חומרא יתירה. החיד"א (טוב עין ט', ו'): מנהג ירושלים לא לאכול וכן כתב הפר"ח. "אוצר המכתבים" (ב', תשע"ח): מותר, ובתוניס אוכלים אורז אך אין בתלמסאן כל השנה ולכן לא אוכלים אותו שם וב"ברית כהונה" כתב שאוכלים אורז וקטניות. "רב פעלים": מותר, אך זקנו החמיר לא לאכול בגלל מעשה שהיה. בשנות ה"צנע": התירו אכילת אורז (קול מבשר א', פ') וב"נתיבי עם" (תני"ג) כתב שבמלח"ע הראשונה ג"כ התירו.
פאסולייש	שעועית	"שערי תשובה": מין קטניות ואסור.
טייא	תה	"שבות יעקב": חוששים לשתות תה מחמת רמאות. "מים חיים" (קס"א): אין כל חשש בשתיית התה (ור' שע"ת תני"ג).
קעפיי	קפה	שע"ת: רב גדול החמיר בקפה אף שהוא מין פרי. החיד"א (טוב עין): אם קולין אותו קודם הפסח מותר אף לאשכנזים.
זעפרין	1. זעפרן 2. יש מקומות שהכוונה לכרכום	קצוש"ע (קי"ז): אוסר אפילו שזה פרי. "מים חיים": יש מפרשים שהוא הכרכום ומותר. "מנהגי אלג'יר" (סי' ד'): כרכום הנקרא זעפרן מותר, אבל יש סוג שמגיע מתורכיה והוא מזויף ואסור.

שם בלע"ז	זיהוי בימינו	המקורות
קימל	1. קצח-קימל 2. כמון	<u>הט"ז (תנ"ג):</u> יש קרא"ס קימל שגרעיניו דומין לדגן ואסור ופעלי"ד קימל שאין צורתו כדגן - מותר. <u>מג"א:</u> אין לאכול קימל עד היום האחרון.
עניס	שבת	<u>הרמ"א (תנ"ג):</u> כתב שעני"ס אינן קטניות. <u>הט"ז:</u> יש לבדוק שלא התערבבו בו משהו מהי מינין. <u>מג"א:</u> אין לאכול אנ"ס עד היום האחרון.
פול	פולים	<u>המרדכי:</u> רבינו יחיאל מפרי"ז אכל פול הלבן (הנקרא פי"ש) וכן בב"י תנ"ג. <u>"שדי חמד" (ד', 248):</u> פולים חדשים וירוקים - מותרים.
טורק"י	כוסמת משולשת (היא קטנית ולא כוסמת מהי מיני הדגן!)	<u>המג"א (תנ"ג):</u> אינו מחמיץ.
חרדל	חרדל	<u>המרדכי:</u> כתב בשם הסמ"ק לאסור אכילת חרדל דהוי מין דגן. <u>השו"ע (תנ"ג):</u> התיר לאכול. <u>הרמ"א:</u> הוא מין קטניות ואסור לאכלו.
צמוקים	צימוקים	<u>הרמ"א (תס"ז):</u> יש שני מנהגים בדבר. <u>קצוש"ע (ק"י):</u> אסר אכילת פירות יבשים, צמוקים ותאנים. <u>"רב פעלים" (ג' או"ח ל'): הגם שמביאים צמוקים בשקים של קמח, אך נוהרים בהם שיהיו נקיים. וחייבים צמוקים לקידוש.</u>
תפוחי אדמה	תפוחי אדמה	<u>ערוה"ש (תנ"ג, ה'): כיון שיש הרבה תפוחי אדמה אין זו שעת הדחק שנצטרך להתיר קטניות בפסח.</u> <u>"מים חיים" (קס"א):</u> החיי"א רצה להחמיר בתפוחי אדמה - אך לא החמיר לבסוף.
שמן שומשמין	שמן שומשמין	<u>ה"ברכי יוסף":</u> רוב הת"ח לא אוכלין שמן שומשמין. <u>הגרא"ה קוק ובית ד"נו:</u> התירו כיון ששונה בימינו.
שמן זית	שמן זית	<u>מג"א (תנ"ג) בשם המהרי"ל:</u> פשוט ששמן זית מותר.

שם בלע"ז	זיהוי בימינו	המקורות
שמנים של קטניות	שמנים של קטניות	<u>הרמ"א (תנ"ג)</u> : מותר להדליק בהם. <u>המג"א</u> : אין להשתמש להדלקה אם יש חשש שיפול לתבשיל. <u>"לבושי שרד"</u> : חלק בזה על המג"א.
חימ"ץ	חומוס, בלשון המשנה: אפונים.	<u>"רב פעלים" (ג' או"ח ל')</u> : לאשכנזים הם קטניות, ולספרדים מותרים, אך לא נהגו לאוכלם כיון שמביאים אותם בשקים של קמח.
חומץ	חומץ	כתוב שמטבילין את הכרפס בחומץ (שו"ע תני"ג) והמארוקיים אינם משתמשים בו על שום שמו - והוא הדין לחומוס משום שנקרא חמ"ץ.
עדשים	עדשים	<u>הב"י (תנ"ג) בשם הסמ"ק</u> : יש נוהגים לאסור אכילת פולים ועדשים. <u>הגר"א (תנ"ג)</u> : הביא ראיה מתוספות (ד"ה "רבא" בפסחים מ' ע"ב) שעדשים אסורים.
דבש	דבש	<u>רמב"ם (פ"ה ה"כ)</u> : מותר לאפות מצה עם דבש. <u>מרדכי (תקצ"א)</u> : אסור, כיון שרגילים לערב בו קמח סולת. אך דבש מהכוורת נראה להתיר וראה ברמ"א תס"ז.
כרכום	הוא זעפרן ויש אומרים שהוא כורכום שהוא עשוי מפקעת כמו תפוחי אדמה ואינו קטנית	<u>"מים חיים" (קס"א)</u> : הוא מין עץ ומותר לאכלו.
תאנים מיובשים	תאנים מיובשים	<u>מרדכי</u> : אסורים כיון שרגילים לערב בהם סולת. אך במקומות שלא מתקנים את התאנים מותר; והרמ"א (תס"ז) כתב שיש נוהגים לאכלם ויש שלא.
אקליז"א		<u>הרמ"א (תנ"ג) בשם מהרי"ל</u> : זרע האקליז"א אינו קטניות.
בטנים מצופים מצופים	קטניות מצופים	<u>תרוה"ד (א', קיט')</u> : אסור לאכלם, כיון שמצפים עם קמח וסוכר.
אפונים לחים	אפונה ירוקה	<u>"שדי חמד" בשם ה"חקקי לב"</u> : מותרים.
אליינדר (קליינדר)	כוסברה	<u>אדמו"ר הזקן בשו"ע הרב</u> : מותר לאכלו.
צוק"ר	סוכר	<u>הרמ"א (תס"ז, ח')</u> : אסור לאכול צוק"ר ואסור להשתתו. <u>משנב"ר</u> : גבישי סוכר מותרים, שאין בהם חשש ערבוב קמח.

שם בלע"ז	זיהוי בימינו	המקורות
נעגלייך	צפורן בושם	<u>הרמ"א (תס"ז)</u> : נוהגים שלא לאכלו. <u>משנב"ר</u> : מפני ששורין אותן במי שעורין קודם שמייבשין אותן.
טובא"ק	טבק	<u>המג"א (תס"ז)</u> : דרך לשרותו בשכר. <u>משנב"ר</u> : אסורין כל השנה כיון שמערבבין אותן בין נסך.
למקרו"ד	סוג עוגה לא מסולת (כפי שהיום קוראים בערבית)	<u>מנהגי ארג"ל (סימן ד')</u> : אסרו ללוש למקרו"ד במי פירות משום מראית העין. וכן אסר לטגן דגים עם קמח מצה אפויה משום מראית העין, דלא כפר"ח (תס"ו) שלא חשש לזה.